

РЕЦЕНЗИЯ
ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА БОРЯНКА ВУТЕВА
„СЪРЦЕТО КАТО ЦЕНТЪР НА ЦЯЛОСТНИЯ ЖИВОТ НА
ЧОВЕКА (БОГОСЛОВСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКО
ИЗСЛЕДВАНЕ)
ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“
ПО ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 2.4. РЕЛИГИЯ
И ТЕОЛОГИЯ (*ПСИХОЛОГИЯ НА РЕЛИГИЯТА*)
от проф. дфн Нина Димитрова, Институт по философия и социология – БАН

Борянка Нанова Вутева става магистър в Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ от 2014 г., след което е редовен докторант там. Представила е за обсъждане и рецензиране дисертационен труд, автореферат и информация за изискваните публикации.

Дисертацията (в обем от 233 страници) е посветена на важна и значима богословска тема. Обстоятелството, че темата е достатъчно разработвана досега в историята на богословската и религиозно-философската мисъл, е едновременно и облекчение – предвид богатата налична изворова и коментарна литература (от която, да вметна предварително, докторантката се е възползвала максимално), и предизвикателство, което ѝ предлага възможността да отправи свой собствен поглед към тази тема. Може би още тук трябва да отбележа, че изричното конкретизиране на обхвата на изследването до православната традиция, направено на с. 11, е трябвало да се случи по-рано, за да не бъде подвеждан читателят, доколкото със сърцето като център на цялостния живот на човека се занимава обстойно и западното християнство. Темата е малко разработвана в България и предлаганото проучване предизвиква интерес и откъм този факт.

Структурата на труда е много добре обмислена и прави лесно и удобно проследяването на авторския замисъл. Съвсем логично първо е анализирано основното понятие *сърце* в многообразните му смисли и аспекти, след което е предложено едно постепенно възхождение от изначалните местообиталища на

сърцето – текстовете на Стария и Новия Завет, през схващанията на Отците на Църквата, за да се стигне до съвременността. Така изложението е разположено в *Предговор*, *Увод*, четири глави и *Заключение*, а накрая е представена използваната литература (подредена като *изворна* и *коментарна*, както и интернет източници), обхващаща 204 заглавия на кирилица и латиница.

Предговорът въвежда в значимостта на темата, както и в личната мотивация за написването на труда.

Обширният *Увод* дава обща характеристика на предлаганото дисертационно изследване. Той съдържа изчерпателно необходимите за тази част от труда елементи: изтъкната е *актуалността на темата* чрез детайлното разглеждане на мястото, което метафората за сърцето заема в християнството и обосновката на твърдението за *сърцето като орган на религията*; формулирани са *обектът* (антропологичното понятие *сърце* и неговите производни в Стария и Новия Завет и в мистическия светоотечески опит), както и *предметът* на изследването. Издирено и представено е състоянието на проучванията по избраната тема (в различен исторически порядък). Формулирана е *целта* на предприетото начинание, определен е и обезпечаващият го методологически инструментариум. Съвкупността от разнообразни методи е призвана да осигури всестранното осветляване на предмета на изследването.

След твърде подробното предварително представяне на структурата (съдържанието на отделните глави) иде ред да бъде описан използваният в дисертацията *основен корпус от научна литература*. Според мен мястото му в структурата на *Увода* е по-напред, при коментара на състоянието на изследванията по темата. Бележката ми е чисто формална.

Въпреки че отделните части на дисертационния труд са равностойни (и по отношение на обема), акцентът е върху първа глава – „Антропологичното понятие *сърце* в Свещеното Писание на Стария и Новия Завет“, където именно е направен многостранен анализ на това централно понятие. Докторантката показва добра професионална осведоменост и ни предлага интересен прочит на различните смисли, нюанси и аспекти. В тази връзка бих ѝ препоръчала да се

възползва от възможностите, които предлага и българският език, съдържащ думи с ясна етимология – *сърцевина, сърцат* и др.

Направено е заключението, че библейските текстове, които се занимават със *сърцето* в качеството му на физичен орган, не са много, а и в повечето от тях то присъства поне двойко. Повече внимание логично е отделено на основните дейности и характеристики, приписвани на *сърцето* според Стария Завет – като изразяващо чувства и желаня, но и като разум (*мъдро сърце, разумно сърце* – сърцето като съкровищница на знанието и на паметта), като място на вземане на решения, като проявление на волята и особено – като метоним на *съвест*. Разгледана е и връзката на сърцето с други анатомични органи с аналогична метафорична употреба – ушите, очите, устата.

При прехода на изложението към изследване на темата в текстовете на Новия Завет Б. Вутева поставя акцент върху единството му със Стария Завет по отношение на интерпретациите на *сърцето* – като аспект от единството на двата Завета изобщо, но коректно разяснява нюансите в двата типа разбираня. Авторката е много усърдна в привеждането на всевъзможни части от Свещеното Писание, в които фигурира думата *сърце*, за да ги подложи на интерпретативен анализ, активно използвайки и коментарната литература. Направеният от нея извод гласи, че това библейско понятие има всеобхватно значение във всички прояви на човешкия живот, че то е понятие от особена значимост в антропологически план.

По-нататък е разгледана темата за *сърцето* в стойността ѝ на централна тема в творенията на Отците на Църквата през различните ѝ периоди. Докторантката е направила уговорката, че поради неизчерпаемостта на темата специално в светоотеческото богословие, ще бъдат разгледани някои „ключови“ за разбирането ѝ автори. Началото е дадено с „Макариевия корпус“ – с отъждествяването на сърцето с вътрешната личност, с аза в най-голямата му дълбочина при Макарий Египетски, като е подчертана и есхатологичната насока на неговите разсъждения. Следва Григорий Богослов, исихазмът и т.н. в хронологичен ред. Трябва да отбележа, че всички безспорно важни с оглед на темата личности от историята на християнството са разгледани далеч не

единствено откъм специалните им възгледи по отношение на ролята и функциите на *сърцето*, но и откъм опита за една цялостна, макар и кратка, характеристика на богословското им наследство. Покрай това са разгледани и теми, които наистина имат много общо с избрания ракурс – като разбиранията за личността в християнството, за образа и подобие, за въчовечаването, за тленността и т.н., което донякъде ми се струват излишно (доколкото те са известни базисни положения) и разводняващо текста.

Представянето на светоотеческото богословие в лицето на Симеон Нови Богослов, Григорий Палама, Григорий Синаит, Николай Кавасила във връзка с особеното място и роля на *сърцето* е направено на високо теоретично ниво и на ясен език. Изводът е категоричен и той гласи, че мистиката на сърцето в представеното отеческо богословие очертава една обща тенденция и тя е да се гледа на човека в неговата психосоматична цялост като образ и подобие Божие, а на неговото сърце – като на средоточие, съсъд и вместилище на добро и зло, както и като място за среща с Бога.

Следващата, трета глава, е посветена на умно-сърдечната молитва в аскетическия опит и богословие. Определена като единение на ума и сърцето, Иисусовата молитва е поставена в центъра на размишленията тук. Специално внимание е отделено на възгледите на св. Йоан Лествичник и неговите „Аскетически опити“, както и на схващанията на св. Йоан Кронщадски за сърдечната молитва. Спомената накратко е същността на молитвената практика и на други православни автори като св. Сергей Радонежки, св. Нил Сорски, преп. Паисий Величковски, св. Игнатий Брянчанинов, св. Теофан Затворник, както и българският контекст. Редовете, посветени на сърдечната молитва – основна в аскетиката, са особено проникновени, те са успех за авторката.

Обобщавайки, Борянка Вутева казва, че учението за сърцето като съкровен център на личността и като притежаващо основополагащо значение за религиозно-нравствения живот на човека се развива заедно, едновременно с т.нар. умно-сърдечна или „Иисусова молитва“. (Авторката да обърне внимание, че този неин аргументиран извод се повтаря като пасаж на с. 161 и на с. 164-165).

За мен особено интересна бе последната част на дисертационния труд, в която се анализират и коментират идеите на някои руски подвижници (от XVIII до XX век). Тук изборът издава лични предпочитания, доколкото православната мисъл говори и на доста други езици.

Направеният в началото на тази последна глава опит да се очертае цялостно картината на руския исихазъм откроява имената на св. Тихон Задонски и на св. Силуан Атонски. Разгледани са основните теми в творенията на св. Тихон, чиито възгледи по обсъжданата тук тема представят *сърцето* като фундамент на целия физически и духовен живот на човека. По аналогичен начин са обобщени и схващанията на св. Силуан Атонски, като е въведена в тази връзка и темата за богооставеността.

Накрая са изследвани и идеите за *сърцето* като орган на висшето познание от страна на св. Лука Войно-Ясенецки, представящ нагледно чрез толкова оригиналната си личност (архиепископ и хирург) възможната хармония между наука и религия. Тези страници са наистина достоен завършек на работата.

Заклучението е направено много добре, доколкото представя резултатите от проучването, а не само преразказва стореното в отделните глави. Първото му изречение започва така: „Чрез богословски и религиозно-психологически анализ в контекста на православното богословие и конфесионалната психология на религията, в настоящото изследване е осъществена една от основните задачи...“ (с. 203). Тъкмо по отношение на това твърдение е основната ми бележка към този труд. Тя е принципна – обсъжданото тук дисертационно изследване е в по-голяма степен богословско-антропологично, отколкото само богословско-психологическо. Разбирам съображенията, които са мотивирали предложената от Вутева формулировка, но добавянето (и даването на предимство) на антропологичния момент като акцент на изследването е необходимо с оглед на действителната му същност.

Основните положителни характеристики на труда са според мен следните:

- ▶ значимост на избраната тема, разработена добре с оглед на поставените цели;
- ▶ богата и многостранна аргументация на издигнатите тези;
- ▶ систематичност в изложението; съчетание на различни подходи;
- ▶ добра работа с изворите

Авторефератът е направен според изискванията; в него е поместена авторската справка за научните приноси на труда. Те са обособени в 4 пункта. Първият и вторият принос според мен казват едно и също нещо – че избраната тема не е разработвана специално в България и настоящото проучване е първият такъв опит. Съгласна съм с тази претенция, както и с останалите две положения.

Публикациите, свързани с темата на дисертацията, са 4; предоставена е справка за 7 участия в научни форуми, три от които международни, както и за участие в научно-изследователски проект („Догматически извори за борбата с иконоборството“).

Казаното дотук ми дава основание категорично да препоръчам на научното жури по защитата на дисертацията на Борянка Нанова Вутева да ѝ присъди образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.4 *Религия и теология*.

30. 11. 2020

Подпис: